

Als organisatie voorbij onderscheid naar geslacht

HET GENDERDOEBOEK

Geslacht registreren,
wanneer wel, wanneer niet?

Nette aanspreekvormen
op een rij

Hoe te vragen naar geslacht
in onderzoek?

Hoe maak je toiletten
toegankelijk voor iedereen?

INTRODUCTIE

Stelt u zich voor: u komt bij de bakker om een belegd broodje te halen voor uw lunch. U bent aan de beurt, doet uw bestelling en krijgt vervolgens de vraag: 'Wat is uw geslacht?' Als u niet antwoordt mag u niet afrekenen en krijgt u uw broodje niet mee. Na de eerste verbazing is mogelijk uw vraag terug: 'Waarom doet mijn geslacht ertoe? Ik wil toch alleen maar een broodje!'

Het is ook de vraag die steeds meer gesteld wordt in Nederland: *Doet geslacht er hier wel toe?* De 'hier' in deze vraag kan op van alles slaan: van toiletten, tot afspraakformulieren, tot een doodgewone briefaanhef of het welkom heten van publiek. Wordt deze vraag in uw organisatie gesteld? Dan biedt dit *Doeboek* voor u het gereedschap om voortvarend met genderinclusiviteit aan de slag te gaan.

We bieden handvatten op vier verschillende onderwerpen: registratie van persoonsgegevens, communicatie met burgers of klanten, onderzoek en toiletten. Geslacht heeft bij ieder van die vier onderwerpen vaak een vanzelfsprekende functie. Het is daarom goed om uit te leggen waarom u geslacht juist geen rol meer wilt laten spelen. Het is ook slim om al te weten hoe u het dan anders wilt doen. Met deze wegwijzer bent u daar goed op voorbereid.

INHOUD

1	Woordenlijst.....	p. 2
2	Geslachtsregistratie.....	p. 3-4
3	Aanspreken.....	p. 5-6
4	Onderzoek.....	p. 7-8
5	Toiletten.....	p. 9-10

WOORDENLIJST

Geslacht is volgens de oude definitie of je man of vrouw bent. Die definitie is achterhaald. Met het woord geslacht duiden we het hele pakket aan: iemands lichaamskenmerken, genderidentiteit en hoe je aan die identiteit door gedrag en uiterlijkheden uiting geeft. Je geslacht is niet helemaal van jezelf, want wat andere mensen onder woorden als man en vrouw en vrouwelijk en mannelijk verstaan is cultureel bepaald. Tegelijkertijd is geslacht juist héél persoonlijk. Jij bepaalt zelf welke voornaam woorden, aanhef, kleding en toilet je gebruikt.

Genderidentiteit is de bij ieder mens diepgevoelde persoonlijke overtuiging te behoren tot een bepaald geslacht. Dat kan man óf vrouw zijn, zowel man als vrouw, of noch man noch vrouw.

i **0,6 a 0,7%** van de bevolking is transgender. Hun geslacht is niet gelijk aan dat wat bij geboorte is genoteerd en wenst verandering.

3,9% van de bevolking identificeert zich hiernaast niet of niet eenduidig met het geboortegeslacht.

Bron: Tijdschrift voor Seksuologie (2012), 36-2, 129-135
L. Kuyper, Transgender personen in Nederland. SCP, 2017

Genderexpressie is de manier waarop iemand uiting geeft aan het bij de geboorte vastgelegde geslacht of aan de eigen genderidentiteit. Denk aan kleding en haardracht, maar ook aan gedrag en lichaamsbewegingen.

Geslachtskenmerken zijn lichamelijke kenmerken van het geslacht. Het gaat hierbij om aangeboren kenmerken en kenmerken die zich ontwikkelen in de puberteit (zoals borsten, haargroei, adamsappel) en door een geslachtsaanpassende behandeling.

Genderdiversiteit is de diversiteit die er onder mensen bestaat aan genderexpressies en -identiteiten.

Genderneutraal is datgene wat voor iedereen bedoeld is of toegankelijk is, ongeacht iemands geslacht. Denk aan zonneschijn, kraanwater en de wc bij je thuis.

Genderinclusief is datgene wat er op gericht is om iedereen ongeacht hun geslacht ergens geaccepteerd te laten voelen.

Transgender is een paraplueterm voor mensen wiens genderidentiteit en/of -expressie anders is dan het geslacht dat bij hun geboorte werd genoteerd.

Non-binair is een alternatieve benaming van de genderidentiteit en/of -expressie van transgender personen die zich niet enkel mannelijk of vrouwelijk voelen en/of uiten.

Trans(gender) man is een man die bij geboorte en vóór zijn transitie voor meisje/vrouw werd aangezien en als zodanig stond geregistreerd.

Trans(gender) vrouw is een vrouw die bij geboorte en vóór haar transitie voor jongen/man werd aangezien en als zodanig stond geregistreerd.

GESLACHTSREGISTRATIE

Registratie van geslacht begint voor ieder mens bij de geboorteaangifte. Al heb je daar zelf geen zeggenschap over. Daarna zal nog een ondenkbaar aantal keren het vakje man of vrouw aangevinkt moeten worden. Op papier is die vraag nog over te slaan. Het internettijdperk heeft ervoor gezorgd dat je geslacht nog belangrijker is geworden, omdat het bijna altijd een verplicht invulveld is.

De opties man of vrouw laten geen ruimte voor mensen voor wie deze hokjes niet kloppen. Wat kies je dan als transgender persoon die zich noch man noch vrouw voelt, of juist beiden? Je moet dan iets invullen wat niet klopt, waarna je tijdens het contact met de organisatie voortdurend verkeerd wordt aangesproken. En wat doe je als je je wel als man identificeert, maar je geboortegeslacht (vrouw) op papier nog niet hebt veranderd? Vul je dan je officiële geslacht in, zoals het op de geboortekte staat? Of je werkelijke geslacht?

Waarom geslacht niet registreren?

Verzameling van persoonsgegevens mag volgens de wet wanneer het noodzakelijk is voor een bepaald doel. Naar geslacht vragen voldoet hier niet aan, omdat:

1. Wanneer aanhefgebruik het doel is, er ook aanhef-alternatieven zijn zonder verwijzing naar geslacht (zie p. 5-6).
2. Wanneer het vaststellen van identiteit het doel is, dan is geslacht zowat nutteloos naast gegevens als adres, geboortedatum of een persoonlijke controlevraag.
3. Er mag op grond van geslacht geen onderscheid gemaakt worden. Dat staat in Artikel 1 van de grondwet. Of het nu gaat om stroom leveren, online aankopen of evenemententickets, het product is ongeacht het geslacht van de klant voor ieder hetzelfde.

Er zijn mensen voor wie de huidige wijze van geslachtsregistratie überhaupt niet voldoet. Zij zijn zelf bijvoorbeeld non-binair. Zij worden gedwongen geregistreerd te staan als iets wat in geen geval klopt. Ook sommige mensen met een intersekse conditie willen zich niet voegen naar het idee dat ze man óf vrouw zijn.

✓ Wat staat je te doen?

1. Registreer geslacht alleen bij wettelijke verplichting.
2. Wil je mensen beleefd aanschrijven?
 - a. Vraag dan naar aanspreektitel;
 - b. Verbreed die met neutrale opties;
 - c. Stel deze vraag naar aanspreektitel niet verplicht.
3. Ben je niet wettelijk verplicht geslacht te registreren? Maak het dan eenvoudig om op verzoek de registratie in jouw administratie makkelijk te wijzigen of te verwijderen.
4. Ben je wel wettelijk verplicht geslacht te registreren, bijvoorbeeld op basis van BRP-gegevens? Gebruik die gegevens dan niet één op één voor briefaanhef of communicatie met burgers/cliënten. Geef de burger altijd zelf zeggenschap over hoe ze aangesproken willen worden of gebruik standaard een genderneutrale aanhef.
5. Wil je gewoon weten hoeveel van je klanten man of vrouw is omdat je wil weten of je bepaalde groepen klanten wel goed bereikt? Doe dan onderzoek onder je klanten of deelnemers. Over hoe je genderinclusief onderzoek doet lees je meer op pagina 7-8.

✗ Wat is af te raden?

- *Transgender als categorie gebruiken naast de opties man en vrouw.*

Transgender is geen derde geslacht naast man en vrouw. Transgender zijn betekent slechts dat iemands genderidentiteit of -expressie anders is dan het geslacht dat bij de geboorte in de geboorteakte is komen te staan. Een trans man zal bij de vraag naar geslacht dan ook 'man' aanvinken en een trans vrouw zal 'vrouw' aanvinken. Met een aparte categorie 'transgender' naast 'man' en 'vrouw' suggereer je dat zij de hokjes man of vrouw niet meer mogen aanvinken. Dat is nu juist niet de bedoeling.

AANSPREKEN

Genderinclusief aanspreken doet iedereen regelmatig en onbewust. Denk aan de slager die vraagt: 'wie kan ik helpen?', of wanneer je in een online forum een vraag stelt en begint met 'Goedemiddag allemaal'. Net zo onbewust spreken we mensen aan met verwijzing naar hun geslacht. Het zal wennen zijn wanneer je bewust met genderinclusief aanspreken aan de slag gaat. Hier doen we een handreiking hoe dat schriftelijk en mondeling kan gaan, of je je nu richt tot een groep of tot een individu.

Waarom genderinclusief aanspreken?

- Met het gebruik van aanspreekvormen die enkel mannen en vrouwen aanspreekt geef je onbedoeld het signaal af dat je geen oog hebt voor non-binaire mensen. Met genderinclusief aanspreken geef je uitdrukkelijk het signaal af dat *iedereen* ongeacht geslacht zich aangesproken mag voelen.
- Er zijn mensen bij wie je het geslacht moeilijk vindt te interpreteren. Met genderinclusief aanspreken voorkom je dat je mensen per ongeluk verkeerd aanspreekt.
- Aan woorden als 'dames' en 'mevrouw' of 'heren' en 'meneer' zit behalve een verschillende betekenis, ook een verschillende gevoelswaarde. Dat komt door bestaande seksestereotypen. Uit onderzoek weten we dat mensen die denken een man aan te spreken in plaats van een vrouw ook andere verwachtingen daarbij hebben.
- Je hebt één op één altijd de mogelijkheid om wel het geslacht te gebruiken bij het aanspreken, als de desbetreffende persoon daar een voorkeur voor heeft.

✓ Wat staat je te doen?

- Wanneer je een groep mensen mondeling aan wilt spreken, doe dat dan op datgene wat ze allemaal gemeen hebben. Enkele voorbeelden:
 - *Geachte aanwezigen, ...*
 - *Beste reizigers, ...*
 - *Beste mensen, ...*
- Wanneer je een groep mensen schriftelijk aan wilt spreken dan hoeft dat niet als groep, maar kan het wel op datgene wat ze allemaal gemeen hebben. Enkele voorbeelden:
 - *Beste lezer,*
 - *Beste geadresseerde,*
 - *Beste klant,*
 - *Beste bewoner,*
- Wanneer je echter wel over voor- en achternaam beschikt en mensen individueel aan kan schrijven dan kan dat natuurlijk ook. Enkele voorbeelden:
 - *Beste Sam de Jong,*
 - *Geachte W.G. Jansen,*

Het wordt misschien wat ingewikkelder wanneer het contact telefonisch gaat en je verstaat de naam van degene die opneemt niet goed of die persoon neemt bijvoorbeeld op met 'Hallo' of 'Ja?'.

Tip: vraag dan of je ook werkelijk spreekt met degene die je voornemens was te bellen:
'Spreek ik met Sam de Jong?'

Wanneer je iemands voornaam weet, dan kan je dat gebruiken in plaats van 'mevrouw' of 'meneer'. Grote bedrijven zoals Microsoft doen dat bijvoorbeeld al.

Het kan zijn dat je het niet beschaafd vindt diegene bij de voornaam aan te spreken, bijvoorbeeld vanwege het gespreksonderwerp of de leeftijd van de persoon die je belt. Dan voldoet het om te *vousvoyeren* (dat is het tegenovergestelde van *tutoyeren*) en 'mevrouw' of 'meneer' verder te vermijden.

Laten we de verschillende opties even vergelijken:

- Met geslachtsverwijzing: *"Dag mevrouw, u spreekt met Melvin, van Fraai Vloeren. Mevrouw, u heeft een vloer bij ons besteld, klopt dat?"*
- Met voornaam: *"Dag Wendy, je spreekt met Melvin, van Fraai Vloeren. Wendy, je hebt een vloer bij ons besteld, klopt dat?"*
- Met *vousvoyeren*: *"Goedendag, u spreekt met Melvin, van Fraai Vloeren. U heeft een vloer bij ons besteld, klopt dat?"*

Ook als je iemand uit de wachtstand haalt kan je het gesprek hervatten zonder 'meneer?' of 'mevrouw?'. Je zegt gewoon *'Bedankt voor het wachten.'*

Je kan de persoon aan de andere kant van de lijn ook van meet af aan de keus geven hoe deze aangesproken wil worden. Stel dan nadat jij jezelf hebt voorgesteld de vraag: *'Heeft u een voorkeur hoe ik u aanspreek?'* Dit is sowieso een nuttige optie wanneer u de naam als vrouwelijk interpreteert en de stem als mannelijk, of andersom. Of wanneer de naam niet exclusief mannelijk of vrouwelijk is.

Wat is af te raden?

- *Aan de telefoon of in één op één contact enkel afgaan op iemands stemgeluid.*

U denkt misschien de verkeerde persoon aan de lijn te hebben, maar stemgeluid zegt niet welk geslacht iemand heeft. Dat geldt voor transgender personen, maar ook wel eens voor cisgender mannen en vrouwen.

- *Enkel en alleen afgaan op iemands geslacht zoals dat in uw administratie staat geregistreerd.*

Het kan bijvoorbeeld niet meer actueel zijn of het zegt niet direct hoe iemand graag aangesproken wil worden. Bijvoorbeeld wanneer er in uw administratie geen categorie overig of onbekend is naast 'man' en 'vrouw'.

- *Voornaam en geslacht niet aan willen passen, of alleen met een identificatiebewijs.*

Heb je als bedrijf of instelling geen wettelijke plicht om persoonsgegevens met de overheid te delen, bijvoorbeeld met de belastingdienst? Dan registreer je persoonsgegevens met name ten behoeve van communicatie tussen u en de cliënt of klant. In dat geval is het juist belangrijk dat gegevens overeenkomen met hoe de klant aangesproken wenst te worden.

ONDERZOEK

Persoonsgegevens opvragen is bij veel onderzoek vanzelfsprekend. Zowel bij wetenschappelijk onderzoek als marketingonderzoek wordt vaak gevraagd naar zaken als leeftijd, woonplaats en geslacht. Zo kunnen groepen deelnemers vergeleken worden op grond van die kenmerken. Hoe kom je er anders achter of mannen meer koffie drinken dan vrouwen? De vraag 'doet geslacht er hier wel toe', beantwoord je dan al snel met 'ja'. Zo eenvoudig is het alleen niet.

Waarom genderinclusief onderzoek?

In de eerste plaats maakt een vraag naar geslacht, met enkel de opties man of vrouw, mensen onzichtbaar voor wie die tweedeling geen ruimte biedt, zoals mensen die non-binair zijn. Zij doen niet mee aan het onderzoek omdat ze de vraag naar geslacht – die meestal verplicht is – storend vinden of ze tellen mee in een categorie die eigenlijk niet klopt wanneer ze wel man óf vrouw aanvinken.

In de tweede plaats zijn verschillen *binnen* groepen mannen en vrouwen vaak groter dan *tussen* mannen en vrouwen. Dat betekent dat andere kenmerken grotere verschillen laten zien tussen groepen deelnemers.

In de derde plaats kan het voor onderzoek juist belangrijk zijn een breder beeld van geslacht te hebben. Zeker bij onderzoeken over veiligheid, gezondheid en welzijn.

✔ Wat staat je te doen?

1. Doe je onderzoek? Vraag je dan af wat het onderverdelen van de uitkomsten naar geslacht bijdraagt aan je analyse, en of het dan niet slimmer is een derde en vierde optie toe te voegen, respectievelijk: *overig* en *wil ik niet zeggen*.

2. Realiseer je ook bij bevolkingsonderzoek dat je bepaalde data niet boven tafel krijgt wanneer je de antwoordmogelijkheid beperkt tot man en vrouw en er vanuit gaat dat dit één en hetzelfde is als het geslacht dat men bij geboorte toegewezen kreeg.

Wat zijn de mogelijke aanpassingen?

1. Bij de vraag naar geslacht geef je keuze uit de opties:
 - a. Vrouw
 - b. Man
 - c. Anders dan bovenstaande OF Overige
 - d. Wil ik niet zeggen

2. Maak de vraag niet verplicht.

3. Wanneer je het aantal transgender deelnemers wil weten voeg dan een tweede vraag toe, na de eerste vraag naar het ervaren geslacht (1.):

Het geslacht dat bij mijn geboorte op mijn geboortecakte is genoteerd, is:

 - a. Onbekend (X)
 - b. Mannelijk (M)
 - c. Vrouwelijk (V)

Wat is af te raden?

- *Transgender als categorie gebruiken naast de opties man en vrouw.*
Transgender is geen geslacht. Zie 'Wat is af te raden?' bij Geslachtsregistratie, p 3-4.

- *Genderidentiteit en seksuele oriëntatie in één vraag uitvragen of 'transgender' als categorie naast 'homoseksueel', 'lesbisch' en 'biseksueel' gebruiken, bijvoorbeeld wanneer je onderzoek doet onder lhbtj personen.*
Genderidentiteit en seksuele oriëntatie zijn twee verschillende kenmerken van een persoon. Stop het daarom niet in één vraag, maar vraag er in twee aparte vragen naar: één over genderidentiteit en één over seksuele oriëntatie.

Heb je meer advies nodig over genderinclusief onderzoek? Stuur dan een e-mail naar info@transgendernetwerk.nl.

TOILETTEN

In Nederland is het in veel openbare ruimtes gangbaar om gebruikers van toiletten naar sekse te scheiden. In genderneutrale toiletten gebeurt dat dus niet. Je kan ieder genderneutraal toilet betreden ongeacht je geslacht. De WC's zijn dan voor iedereen. Net zoals thuis.

Sinds 2015 worden in toenemende mate vraagtekens gezet bij deze norm. De bewust genderneutrale toiletten zijn in opkomst. Met name overheden, onderwijsinstellingen en musea tonen sympathie voor de invoering van deze toiletten. Dat doen zij nu vooral vanuit de gedachte van inclusie van transgender personen.

Genderneutrale toiletten zijn echter géén transgendertoiletten. Ze zijn dus niet bedoeld als alternatief toilet voor transgender personen, maar als toiletten waar iedereen ongeacht geslacht gebruik van kan maken.

Waarom toiletten genderneutraal maken?

- Met genderneutrale toiletten verkort je de wachttijd bij grote drukte bij de toiletten.
- Iedereen moet weleens naar het toilet. Toiletten scheiden naar sekse sluit mensen uit die zich man noch vrouw voelen.
- Seksegescheiden toiletten zijn vervelend en soms zelfs onveilig voor non-binaire mensen en transmannen en -vrouwen in transitie die (nog) niet herkend worden als de man of vrouw die zij zijn. Alle mensen uitleggen dat ze niet vervelend mogen doen tegen trans personen is een grote opgave, toiletbordjes vervangen (met aanpassing van toiletten) is dan een veel duidelijker signaal.
- Genderneutrale toiletten maken het voor vaders met dochters en moeders met zonen ook veel prettiger om hun kind te begeleiden bij het wc-bezoek.
- Net als dat Nederland gewend is geraakt aan gemengd zwemmen en gemengde schoolklassen kunnen we ook wennen aan gemengd toiletgebruik.

✓ Wat staat je te doen?

Zijn er alleen individuele toiletten die direct aan een hal of gang grenzen? Dan kunt u met het eenvoudig wijzigen van de man/vrouw bordjes naar 'WC'-bordjes uw toiletten al genderneutraal maken.

Wil je echt vernieuwend zijn op het vlak van genderneutrale toiletten? Vervang dan niet de bordjes van voormalig seksegescheiden toiletten, maar ga voor een geheel nieuwe toiletvoorziening die past bij de eisen van genderneutrale toiletten:

1. Toegankelijk ongeacht geslacht
2. Schoon
3. Veilig

Twee voorbeelden van inrichting van genderneutrale toiletvoorzieningen

- Laat individuele toilethokjes allemaal op een gezamenlijke gang of hal uitkomen. Zorg dat de hokjes beschikken over een voorportaal met wasbak en spiegel, voor zover dat nog niet het geval is. Het slot zit dan op de deur vanaf het voorportaal naar de hal bezien. Ook urinoirs kunnen in een eigen hokje. Gebruik symbolen die de manier van toiletgebruik verbeelden.
- Maak één gemeenschappelijk toiletruimte met daarin afzonderlijke toilethokjes voor wc-potten en urinoirs. Scheid de ruimte van de hal of gang met een glazen wand en zorg voor twee open uitgangen (dus deurloos). Het gebruik van de wasbakken/spiegels is hier gemeenschappelijk.

Wat is af te raden?

- Eén toilet uit velen genderneutraal maken voor gebruik door transgender personen. Of van het gehandicaptentoilet een genderneutraal toilet maken voor gehandicapten en trans personen.

In de eerste plaats blijft zo het probleem van seksescheiding bestaan voor mannelijke en vrouwelijke toiletbezoekers. In de tweede plaats lost het maken van een uitzondering voor transgender personen met één apart toilet niets op. Het verandert het gedrag namelijk niet waardoor transgender personen zich ongewenst voelen op de seksegescheiden toiletten.

Meer over genderneutrale toiletten lees je in de *Toiletkit* van TNN. Daarin staan handvatten opgesomd voor het realiseren van deze toiletten o.a. in horeca, scholen en openbare gebouwen. Download de toiletkit via transgendernetwerk.nl/toiletkit.

Heeft u vragen? Bezoek onze website of neem contact met ons op:

www.transgendernetwerk.nl

e-mail: info@transgendernetwerk.nl

tel.nr.:020-2050915

Tekst: Sophie Schers & Elise van Alphen

Vormgeving: Marloes van der Scheer

Fotografie: Chris Rijksen

Deze publicatie is tot stand gekomen met financiële steun van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
